

La vespa

(ALDC, VI, 1518. La vespa)

Ens ocupem aquí de la vespa comuna (*Vespula vulgaris*), que es caracteritza pel seu color groc amb faixes negres, la unió de l'abdomen amb el tòrax molt prima i un fibló amb què dona picades molt doloroses; estudiem en primer lloc els noms isolats o els presents en el nucli (*vespa*, *avespa*, *avispa*, *abella*) i en segon lloc comentem els diversos determinants que solen designar varietats de vespa.

Vespa ve del llat. VĒSPA i presenta aquestes var. formals: *vespra* (var. protètica *avespra* 71 i metatètica *vrespa* 17, 100), congènere de l'oc. *brèspo*, *vèspre*, engadinès *vespra*, sicilià *vèspèra*, amb una bategant d'origen no aclarit: a) del llat. *VESPULA (Hubschmid); b) per un fenomen fonètic de tipus repercussiu, com el de *ginestra*, *espoltrir* (Coromines); c) per un encreuament formal amb *vespra* < VESPĒRA 'darrera hora del dia' (Wartburg) i segons Coromines hipotèticament: "a causa del fet que en les tardes estivals xafogoses els insectes, tan pesats, s'hi tornen encara més al capvespre, en què la gent surt en espera de pendre la fresca?"; cal dir que també hi ha homonimitzacions formals. *Guespa* 4, 83, amb una *g-* que coincideix amb la del fr. *guêpe*, s'explica per interferència amb el germ. WESPA/WEFSA, però que en el cas del *guespa* ross. i eiv. s'hauria de justificar per dissimilació de labials o per contaminació de la *g* de *begot* (DECat). La dental de l'alg. *despa* 85 seria deguda a un manlleu al sard *èspe* que, apareixent sovint en el sintagma *niu d'espes*, hauria passat a *despes* (sg. *despa*), però no seria el cas de *despra* 19, atribuïble a equivalència acústica. *Vesprer* 82 seria una metonímia a partir de *niu de vespes*.

Avespa ha rebut una *a-* protètica per fonosintaxi (*una vespa* → *una avespa*) ajudant-hi la interferència amb *abella*.

Avispa (var. *vispa* 95, 97-99, 101, 102, 106, 190) és un manlleu al cast. *avispa*, com ho són *viespra* 87, amb diftongació com l'ant. i dial. (*a*)*viespra* i amb epèntesi de bategant, i *vriska* 94, amb metàtesi; der. *avispot* 108, *vispot* 102, amb suf. augmentatiu ("molt gros").

Abella és resultat d'una interferència d'aquest insecte amb la vespa; var. *beia* 73, 75, 78, 83, 84, amb iodització, *bea* 70, 71, 76, amb grau zero; der. *bereiol* 80 (< *abeierol*), *bereol* 82, amb afèresi i grau zero de iodització, *burriol* 81, amb pas de [bə]- > [bu]-, i monoftongació de *ber[ə]ol*, com *meitat* > *mítat*, etc. Figuren entre els mots en forma de nucli: a) 'el lloc del niu': *soterranya* 172, der. propi de SUBTERRANĚA, var. popular no enregistrada del mot culte *subterrani*; *carrasquenya* 152, der. de *carrasca*, d'origen preromà,

potser perquè fan el niu sota la seva escorça; *ciega* 111 sembla un pseudoprimitiu de l'arag. [θ]ieguero, [θ]ieguer 'rusc d'abelles', cat. *seguer*, que, segons el DECat, seria un der. de l'ar. (ĜUBH) ŞAĜĪR 'rusc petit' (però Corriente no hi està d'acord perquè -diu- "seria muy extraño que esta expresión se hubiera abreviado dejando sólo el adjetivo"); b) 'que fibla, que pica, cou': *satgeter* 73 (var. *satgetera* 76), que pica com una *satgeta* (< SAGĪTTA); *llobet* 189, 190, dim. de *llop* (< LŪPUS), i *taval* 95, pròpiament 'tavà' (< TABANUS), interferència propiciada pel fibló d'aquest insecte; c) altres: *sabater* 73, per interferència amb un altre insecte; *fusseró* 1, 5, 6, 13 (var. *forseró* 3), pres de l'oc. *fossorun/forseron*, procedent del fràncic HRUSLO/HORSLO, que també va donar el fr. *frelon*; *xana* 23, 32, "pica", "deu ser una alteració de JANA (< DIANA) 'fada, bruixa' [...]: és la reina de les abelles a la vall d'Hostoles, insecte que es presta a tals comparacions mítiques" (DECat).

En darrer lloc ens ocupem dels significants segons els semes, eventualment a través d'una metonímia: a) 'que pica': *vespa carnissera* 124, *avespa carnissera* 125, 143, *beia carnissera* 83, la que fa mal, com un carnisser; *beia satgetera* 73, 75, 78, "fiquen es punyal", "beia maleita" (cf. més amunt); b) 'on fa el niu': *vespa terrera* 180, *avespa terrera* 161, 165, 169, "molt dolenta", *avispa terrera* 162, 166, *abella terrera* 154, *bella terrera* 179, que fa el niu a terra; *despa tarranja* 85, pres del logudorès *èspe derrantza* < TERRANEA; *vespa d'olla* 50, 55, 114, *vespra d'olla* 67, "fan un forat a terra", *avispa d'olla* 110 (< ŌLLA); *vespa de forn* 182, "fa niu pels marges i a terra" (< FŪRNU); *avespa de forat* 113 (< FORATUS 'perforació'); *avespa teulaïna* 161, der. de *teula* (< TĒGULA); *abella caragolera* 185, que es fa al lloc de caragols; c) 'que no fa mel': *avespa borda* 164, *bea borda* 70, 71 'bastarda' (< BŪRDUS 'mul; híbrid que no pot engendrar'); d) 'color': *beia groga* 83, 84 (< CRŌCUS 'safrà, color groc'); e) 'referència a la vespa': *bea de beierol* 'abella d'abellerol' 76; f) altres: *vespa xana* 42, 43, "més grossa que la vespa" (veg. més amunt); *vespa de galet* 45, 48, 109, *avispa de galet* 105, 112; *vespa ganga* 63, "fa el cau a terra"; *vrespa cap[θ]al* 100, "piquen molt".

Geogràficament, el tipus *vespa/avespa* és molt general, amb predomini del darrer en cat. occ., que comparteix amb *avispa* en una vintena de casos, mentre que les var. de *abella* amb context campen pel bal. *Vespa* és l'únic mot normatiu des del DOrt, 1917, amb absència dels noms de les diverses varietats.